

Könets roll i kartläggningen av det koloniala rummet

*Kvinnliga resenärer i koloniserade länder kan tack
vare sin ställning som imperialister iklä sig till synes maskulina roller.
Deras reseskildringar inbjuder till reflektioner över komplexiteten i könets roll
i kartläggningen av det koloniala rummet.*

Feministiska teoretiker har redan kommit igång med att undersöka förhållandet mellan kön och rum mycket ingående.¹ De tidiga feministiska arbetena om kvinnor och rum tenderar att fokusera på det som begränsar och hämmar kvinnors rörelsefrihet. Så underströk t ex *Iris Marion Young* i sin artikel "Att kasta som en flicka" att kvinnor lär sig att vistas och röra sig i rummet på ett sätt som är betydligt snävare än motsvarande mönster för män – till och med ifråga om enkla handlingar som att sitta eller gå kan inte det kvinnliga subjektet tillåta sig själv att överskrida gränserna för kroppen som objekt.²

Marianne Wex är inne på samma linje och påpekar i en fotografi-uppsats om kvinnor i det offentliga rummet att kvinnor försöker ta upp så litet utrymme som möjligt genom att placera sina kroppar på ett restriktivt och begränsat sätt.³

Young hävdar att "om det finns särskilda modaliteter för feminint kroppsligt beteende och fria rörlighet, då måste därav följa att det också finns särskilda modaliteter för feminin rumslighet."⁴ Hon fortsätter med att argumentera att kvinnor på grund av denna känsla av begränsad rörlighet på det hela taget upplever sin ställning i rummet som instängd och begränsande och ser sig själva som noggrant infogade i rummet, det vill säga "i sin immanens och hämning är den feminina rumsliga existensen positionerad i ett system av koordinater som inte har sitt ursprung i hennes egna avsikter."⁵

Skillnaden mellan offentlig och privat sfär har analyserats av många feministiska teoretiker, eftersom hemmet i första hand har ställningen som kvinnligt rum, och kvinnors tillgång till den offentliga sfären ibland brukar betraktas som särskild eller exceptionell. *Gillian Rose* tar upp feministiska teoretiker som har kartlagt på vilka sätt kvinnors rums-känsla i den offentliga sfären är omgärdad av rädsla för ett fysiskt angrepp. Hon redogör också för det arbete feministiska teoretiker har lagt ner på att försöka bryta upp den skarpa åtskillnaden mellan det privata och det offentliga. Här rubbar kvinnliga resenärer i kolonialiserade länder med sin blotta närvaro grundligt uppfattningarna om en tydlig åtskillnad mellan en kvinnligt privat och en manligt offentlig sfär.⁶

Rummet har fått en annan innebörd och bevakas på ett annat sätt när det gäller kvinnor än män, och det bör tilläggas att olika grupper av kvinnor har olika förhållanden till rum. Vissa grupper av kvinnor har i olika skeden av historien varit tvungna att låta sig beledsagas av ett förklåde för att kunna röra sig i den offentliga sfären. De har betraktat den offentliga sfären som ett ställe för potentiella sexuella angrepp och har fått lära sig att uppfatta hemmet som först och främst ett kvinnligt rum. Detta betyder ändå inte att kvinnor skulle ha låtit bli att ta itu med dessa inskränkningar.

Doreen Masseys arbete visar att det är nödvändigt att diskutera kvinnor och män i rum-

met i materialistiska termer. Hon slår fast att "det inte handlar om sociala fenomen i rummet utan hur sociala relationer konstituerar både sociala fenomen och rum," [vi måste därför tänka oss] "det rumsliga [som] 'utsträckta' sociala relationer."⁷ Detta sätt att uppfatta rum som överlagrat av sociala relationer är viktigt när man studerar kvinnor i rummet, för det hindrar att diskussionen fastnar i enkla uppfattningar som att kvinnor som grupp skulle ha ett oföränderligt förhållningssätt till rumsliga ramar.

Kvinnor och det koloniala landskapet

De undersökningar som Rose har gjort om landskapet har varit mycket viktiga för att förstå att kvinnor har ett annat sätt att nalkas landskapsbetraktarens position för förståelse. När Rose beskriver fältarbetare och landskap understryker hon att kulturgeografer har börjat "problematiska termen 'landskap' som en referens till relationer mellan samhälle och miljö ... och de har hävdat att denna term inte bara syftar på förhållandet mellan olika objekt som fångas upp av fältarbetarens blick, utan att den också förutsätter ett specifikt sätt att betrakta."⁸ Denna inriktning på ett specifikt sätt att betrakta och en specifik form av subjektivitet är viktig i synnerhet när vi undersöker på vilket sätt rumsligheten är konstruerad. Rose fortsätter med att hävda att "den dominerande uppfattningen om den allvetande landskapsiakttagarens enda utblickspunkt" har anammats av män på ett konventionellt sätt och att kvinnor brukar se landskapet på mera relationella sätt; i stället för att försöka kuva landskapet, tenderar de i sina texter att se landskapet i relation till sina hemmiljöer och sina samspelsnätverk. Hon tar upp *Griseida Pollocks* arbete om kvinnliga konstnärer som överger manliga målarens konventionellt vida landskap till förmån för mera begränsade rumsliga framställningar; hon slår fast att de "[omformulerar] det traditionella rummet så att det upphör att i första hand fungera som ett synrum för en härskande blick, och i stället blir platsen för relationer."⁹

Genom en analys av de socialt konstruerade skillnaderna i kvinnors och mäns tillträde

till den offentliga respektive den privata sfären, blir det alltså möjligt att kartlägga de skillnader detta kan innebära för kvinnor som producerar en skriftlig återgivning av rummet eller när de handskas med rumsliga gränser för egen del.

Återgivningen av erfarenheter av det sublima är avgörande för diskussionen om kvinnors förhållande till landskap, eftersom det sublima subjektet placerar sig självt i en bestämd rumslik och maktmässig ram. Det sublima är som *Moore* konstaterar "troligen det viktigaste och samtidigt det svåraste idealet att uppnå. Det är ouppnåeligt för att det sublima egot ytterst försöker få skillnaden mellan subjekt och objekt, mellan självet och den andre, att bryta samman."¹⁰ *Moore* hävdar att det sublima egot aldrig uppnås, helt enkelt för att denna sammansmältning är omöjlig utom i fantasin. I allmänhet har kritiker hävdat att det sublima är ett ögonblick av möte mellan ett ensamt individuellt ego och ett landskap, ett ögonblick då problemen med konflikt och främlingskap är lösta; det är en fråga om att subjektet kontrollerar landskapet genom att kontrollera sina visuella upplevelser, därigenom befäster det sin position som ett samlat seende subjekt. *Yaeger* kallar detta möte "självcentrerad imperialism"¹¹ och hon fastslår att det sublima är upptaget av försöket att "i ord och känslor överskrida det normativa, det mänskliga".¹² I denna överskridandeprocess blåses det sublima subjektet upp och dess maktposition bekräftas.

Det finns vissa typer av sublima erfarenheter som *Yaeger* betraktar som typiskt maskulina:

Genom att välja en sublim ton iscensätter den manliga skriften vanligen ett ögonblick av motstånd med ett därpå följande ögonblick av föreställd glans. Sinnet bekämpar motståndet till motståndet genom att återge sin egen oförmåga att få grepp om det sublima objektet. Denna återgivning av oförmåga blir det skriftliga beviset för sinnets uppfattningsförmåga och stabilitet – av sinnets viljepräglade relation till en överskridande ordning, och på det viset av sinnets mäktiga enstämmighet – dess potential att mentalt dominera den andre.¹³

Alltså, landskapet framställt som den Andre och som problematiskt endast för att ställa

den påföljande kontrollen och transcenden- sen i förgrunden.

Det sublimes ögonblicket upplevs av ett ego isolerat från andra människor; det är en konfrontation mellan åskådaren och landskapet. Denna åskådarposition gentemot ett tomt landskap påminner om *Mary Louise Pratts* arbete om det koloniala landskapet, där det koloniala manliga subjektet ofta överblickar terrängen från en utsiktspunkt med panoramavy.¹⁴ Hon påpekar att landet ofta presenterar sig för åskådaren i den koloniala skriften, det visar upp sig självt eller breder ut sig under hans blick; landskapet betraktas inte som en plats där människor bor och arbetar, utan blir snarast "tömt" genom den koloniala synen på "framsteg" och "meningsfullt endast i termer av en kapitalistisk framtid och av möjligheten att producera ett säljbart överskott."¹⁵

Det sublimes ögonblicket i det koloniala landskapet är följaktligen ett påprackat maktförhållande. Det är en position som är lättare att inta för manliga åskådare än för kvinnliga, därför att det är svårt för de senare att vara ensamma i ett landskap, pga rädslan för sexuella angrepp, rädsla just för att de facto inte vara ensamma och pga känslan att hemmet snarare än det offentliga rummet är kvinnans sfär, och detta färgar kvinnors upplevelse på ett sätt som inte har någon motsvarighet i mäns upplevelse när de befinner sig i en naturomgivning. *Hamner* och *Saunders* konstaterar att "kvinnors upplevelse av trygghet är djupt formad av vår oförmåga att säkra en icke-ifrågasatt rätt att inta offentliga rum."¹⁶ Denna skillnad i kvinnors och mäns sätt att se sin position i förhållande till platsen för det sublimes kan inte undgå att få konsekvenser för hur landskapet framställs och på kvinnors och mäns sätt att mäta ut sina rumsliga territorier under kolonialismen. Men, pga de maktförhållanden som brittiska kvinnor står inför i det koloniala sammanhanget, har de möjligheten att inta denna till synes maskulina sublimes position. Så som *Strobel* påpekar

...mutade kvinnor in ett utrymme för egen del bland de valmöjligheter som stod dem till buds: alternativ som för det allra mesta skapades av imperialismen och begränsades av manlig dominans

(och av klass). Som deltagare i den brittiska expansionen som historisk process, drog de fördelar av den ekonomiska och politiska underkastelsen av ursprungsbefolkningen och delade många av de därmed sammanhängande attityderna som rasism, paternalism, etnocentrism och nationalism.¹⁷

Kön och kolonialt rum

När man beskriver det koloniala rummets könade natur är det viktigt att undersöka en hel räckva av olika rumsliga relationer både på en teoretisk (idealtypisk) och en faktisk nivå. På den teoretiska nivån är det brittiska koloniala rummet i Indien och Afrika i första hand inskrivet i klart avgränsade territorier där det läggs stark tonvikt vid avståndet mellan de koloniserade och kolonisatörerna. Kolonialisternas bostadsområden i Indien har i allmänhet utlokaliseras och ligger en bit utanför "de inföddas" stad. De har en grundplan som understryker åtskillnaden mellan härskare och undersåte: i kontrast till den självsvåldiga tillväxten i "de inföddas" stad, är den härskande klassens kvarter i allmänhet planerade med matematisk precision i ett rut-system, som inbegriper strategiskt placerade stora offentliga byggnader som dominerar stadens siluett och som med lätthet kan ses från en hel räckva av alléer och vida raka avenyer som ger lättillgänglighet och synlighet. Kolonial stadsplanering är ett idealiserat förkroppsligande av koloniala relationer. Men denna uppfattning om separation mellan det "infödda" området och det brittiska håller streck endast på den teoretiska nivån, för inom området finns det vanligtvis bostäder för tjänstefolk och baracker för bordeller. Det förekommer en hel del trafik över dessa klart dragna gränser; så kan t ex brittiska *memsahibs* handla i den infödda staden och besökande handelsmän kan gå från hus till hus. Och tjänarna bor i samma bostäder som kolonisatörerna, vilket gör idealet om distans och separation omöjligt i praktiken. Trots att man strikt höll på separationspolitiken mellan raserna av rädsla för rasblandning och sexuell smitta, så var faktiskt, så som BBC2-programmet *Ruling Passions* nyligen visade, sexuell kontakt norm snarare än undantag. På ett teoretiskt plan är både brittiska och "infödda"

Annika Ekström, Födelse, collage.

kvinnor inspärade, antingen inom den tillsynes existerande tryggheten i kolonialisternas kvarter eller inom haremet. Men som *Jenny Sharpe* har visat har denna begränsning av kvinnor pga rädsla för sexuellt angrepp en historia som är en väsentlig del av rättfärdigandet av kolonialmakten. Sharpe fokuserar på det fiktiva "ursprunget" till bilden av brittiska kvinnor utsatta för våldtäkt av "infödda" upprorsmän, under sepoysupproret 1857, och konstaterar att "idén om uppror [under revolten 1857] var så intimt förbunden med övergrepp mot engelsk kvinnlighet att detta uppror blev ihågkommet som en barbarisk attack på oskyldiga vita kvinnor. Ändå kunde inte de domare som fått i uppdrag att undersöka de så kallade ögonvittnesrapporterna finna några bevis till stöd för ryktena om rebeller som våldtog, torterade och lemlästade engelska kvinnor."¹⁸ Genom att ingående granska de fiktiva redogörelserna och de historiska arkiven har Sharpe kunnat dokumentera hur denna bild av kvinnan har funktionen att tränga undan tanken på det förtryck den koloniala makten utövar och även att dölja dess bräcklighet i perioder av konflikt. Hon slår fast att "de stympade kvarlevorna [av brittiska kvinnor] ger prov på en fantasi om de inföddas vildhet som döljer kolonialismens 'barbariskhet' "¹⁹ och också "drar bort uppmärksamheten från bilden av att engelska män dör för infödda upprorsmäns hand."²⁰ Hon visar hur fokuseringen på framställningen av våldtäkt av brittiska kvinnor under konfliktperioder i kolonialväldet också får konsekvensen att vår uppmärksamhet förskjuts, från politiskt uppror till rasskillnader och främlingskap. Hon framhäver alltså vikten av att se dessa föreställningar och det påföljande beskyddet av brittiska kvinnor i deras funktion för bibehållandet av kolonialväldet under krisperioder (en kris som visserligen var en inom-indisk politisk kris men också en mer omfattande kris när det gällde kolonialmaktens moraliska och etiska ställning).²¹ Denna upptagenhet av våldtäkt och beskydd fick också följden att kvinnors rum sexualiserades.

Eftersom detta system av begränsning och beskydd opererar på en teoretisk nivå, är det

överraskande att hotet om sexuellt angrepp inte figurerar i högre grad i kvinnors reseskildringar; det förefaller utgöra det "outsagda" i ett brett spektrum av kvinnors texter, det utövar tryck och skapar spänning i texterna, men det manifesterar sig inte. Kvinnliga resenärer tycks överskrida de rumsliga relationsideal som kolonialismen inför; de reser som "honorary men" och de tillåts beträda platser som kvinnor normalt är utestängda ifrån; de åter t ex middag tillsammans med män medan det egna landets kvinnor utesluts; de får tillträde till platser som män inte har tillträde till, t ex haremet och zenanan. Deras roll när de träder in på dessa otillgängliga ställen är att bidra till det imperialistiska uppdraget att avslöja det koloniserade landets hemligheter. Följaktligen begränsas brittiska kvinnor till de vitas kvarter på ett idealiserat och ideologiskt plan, men i verkligheten innebär deras närvaro ett överskridande av dessa rumsliga gränser. De brittiska kvinnliga resenärernas texter medverkar till att utmana beständigheten i några av dessa idealiserade koloniala gränser.

Kunskap och kolonialt rum

Så som *Michel Foucault* har visat, finns det en nära relation mellan makt- och kunskapsproduktion; vi hittar mycket klara exempel på detta inom det brittiska imperiet. Gillian Rose fokuserar i sitt arbete på de ömsesidiga relationerna mellan det rumsliga och makten/kunskapen och undersöker vilka möjligheterna är, enligt denna modell, för kvinnor att utnyttja rummet.²²

Trots att kroppar är "kartor över relationen mellan makt och identitet" menar hon ändå inte att de bara utstakar underordning.²³ Rose noterar också att kvinnor har tenderat att framställas som platsen för det kroppsliga och att manliga naturbetraktare inte utgår ifrån en kroppslig plats utan en visuell. Denna är, fortsätter Rose, en plats för makt/kunskap, och denna visuella position är viktig först och främst pga den typ av subjektposition den kartlägger, snarare än för det den beskriver.

Inom den koloniala kontexten producerades, så som Mary Louis Pratt har visat, en sär-

skild typ av kunskap, som hon kallar *planetary consciousness* (medvetande om planeten), dvs:

en inriktning på inre exploatering och konstruktion av mening i global skala genom naturhistoriska deskriptiva verktyg. Detta nya planetmedvetande ... är ett grundläggande element i konstruktionen av modern eurocentrism, denna hegemoniska reflex som bekymrar västerlänningar också när det fortsätter att vara en andra natur hos dem.²⁴

Det som kännetecknade de linnéanska naturhistoriska typologierna var deras universella räckvidd. Denna syn på naturhistorien ledde till att européer reste globen runt på jakt efter prov på arter, samtidigt som de ryckte ut dessa prov ur deras innebörd inom deras ursprungliga meningssystem och funktionalitet, i syfte att låta dem inta sina platser inom det eurocentriska och koloniala kunskapsystemet. Som *John Noyes* konstaterar i sin analys av det tyska Sydvästafrika är "kolonin en plats där mening är möjlig."²⁵ Den position som en europeisk resenär kunde inta tack vare sin roll i den naturhistoriska kunskapsproduktionen föll bort med kolonialstaten och så som Pratt konstaterar var resenärer "centrala aktörer när det gällde att legitimera den vetenskapliga auktoriteten och dess globala projekt vid sidan av andra europeiska sätt att lära känna världen."²⁶ Kvinnliga resenärer producerade, på samma sätt som manliga, vetenskaplig kunskap som var starkt kopplad till den europeiska expansionen och främjandet av den syn på världen som betraktar europeiska aktiviteter som civiliserande till sitt väsen. Den naturhistoriska formen hade kanske en viss dragningskraft på kvinnliga resenärer för att den föreföll så oskyldig, i förhållande till en "antagen skuld för erövring", så som Pratt uttrycker det.²⁷ Men denna kunskapsproduktion ställer upp ett nätverk av rumsliga referensramar inom vilka det koloniserade landet konstrueras som blott och bart en förvaringsplats för ovanliga arter som européer kan undersöka och plundra som de vill. Det koloniserade landet framställs som ett ställe som är tomt på betydelsystem utanför den ordning som den europeiska vetenskapliga kunskapen påtvingar det. Även om man i allmänhet tänker på imperialistisk kunskap som maskulin, spelade de kvinnliga resenärer-

na en betydelsefull roll i att konstruera den form av kunskap som enligt Pratt är "ett sätt att ta i beslag utan underkivande och våld."²⁸

Sammanfattningsvis har jag hävdad att inom den koloniala sfären kan kvinnors intervention i framställningen av och uppgörelserna om rumsliga ramar inte bara betraktas i termer av upplevelser av begränsning. Även om inskränkningarna på kvinnors rörelse inom den koloniala zonen var viktiga för att forma en uppfattning om kvinnans plats och bidrog till en sexualisering av rummet, var det trots allt möjligt för kvinnor som kunskapsproducenter och landskapsbetraktare att iklä sig till synes maskulina roller, pga sin ställning inom det imperialistiska företaget. Brittiska kvinnors reseskildringar och deras ambivalenta position, vacklande mellan öppet överskridande kvaliteter och accepterande av hemmets sfär och beskydd, tvingar oss att reflektera över komplexiteten i könets roll i kartläggningen av det koloniala rummet.

(Översättning: Doris Norgård)

NOTER

- 1 Blunt och Rose 1994.
- 2 Young 1989.
- 3 Wex 1979.
- 4 Ibid s 62.
- 5 Ibid s 64.
- 6 Mills 1991.
- 7 Massey 1994, s 2.
- 8 Rose 1993:87.
- 9 Pollock, citerad i Rose 1993:112.
- 10 Moore 1992, s 148.
- 11 Yeager 1989, s 192.
- 12 Yeager 1989, s 192.
- 13 Yeager 1989, s 202.
- 14 Pratt 1992.
- 15 Pratt 1992, s 61.
- 16 Citat i Rose 1993, s 34.
- 17 Strobel 1991. xiii.
- 18 Sharpe 1994, s 2.
- 19 Ibid s 233.
- 20 Ibid s 231.
- 21 Se även Donaldson 1992 och Sunder Rjan 1994.
- 22 Rose, 1993 & 1995.
- 23 Rose 1993, s 32.
- 24 Pratt 1992, s 15.
- 25 Noyes 1992, s 6.
- 26 Pratt 1992, s 29.
- 27 Ibid s 29.
- 28 Pratt 1992, s 29.

LITTERATUR

- Blunt, A & Rose, G (red), *Writing Women and Space: Colonial and Postcolonial Geographies*, Guilford, New York, 1994.
- Edelman, L, "At risk in the sublime: the politics of gender and theory", in Kauffman L (red) *Gender and Theory: Dialogues on Feminist Criticism*, Blackwell, Oxford, 1989.
- Ferguson, F, *Solitude and the Sublime: Romanticism and the aesthetics of individuation*, Routledge, London, 1992.
- Massey, D, *Space, Place and Gender*, Polity Press, Cambridge, 1994.
- Mellor, A K, *Romanticism and Gender*, Routledge, London and New York, 1993.
- Mills, S, *Discourses of Difference: Women's Travel Writing and Colonialism*, Routledge, London, 1991.
- Mills, S, "Knowledge, gender and empire", in Blunt, A and Rose, G (red), *Writing Women and Space: Colonial and Postcolonial Geographies*, Guilford, New York.
- Noyes, J, *Colonial Space: Spatiality in the discourse of German South West Africa*, Harwood, Chur, 1992.
- Pratt, M L, *Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation*, Routledge, London, 1992.
- Rose, G, *Feminism and Geography: The Limits of Geographical Knowledge*, Polity, London, 1993.
- Rose, G, "Distance, surface, elsewhere: a feminist critique of the space of phallogocentric self/knowledge", Loughborough University, February, 1995.
- Wex, M, *Let's Take Back our Space: Female and Male Body Language as a Result of Patriarchal Structures*, Frauenliteraturverlag Hermine Fees, Berlin, 1979.
- Yaeger, P, "Toward a female sublime", uppsats vid institutionerna för engelska och geografi, Kauffman, L, *Gender and Theory: Dialogues on Feminist Criticism*, Blackwell, Oxford, 1989.

Young, R, *White Mythologies*.

Young, I M, "Throwing like a girl: a phenomenology of feminine bodily comportment, motility and spatiality", Allen, J and Young, I M (red), *The Thinking Muse: Feminism and Modern French Philosophy*, Indiana University Press, Bloomington, 1989.

SUMMARY

Within the colonial sphere women's interventions in the production and negotiations of spatial frameworks cannot simply be considered in terms of notions of confinement. Although the strictures on women's movement within the colonial zone were important in shaping a notion of a woman's place and contributed to a sexualising of space, nevertheless, women as producers of knowledge and viewers of landscape were able to adopt seemingly masculine roles, because of their position within the imperial enterprise. British women's travel writing with its ambivalent position, wavering openly transgressive qualities and acceptance of the domestic sphere and protection, forces us to consider the complexity of the role of gender in mapping colonial space.

Sara Mills
 English & Drama
 Loughborough University
 Loughborough LE11 3TU
 e-mail s.l.mills@lut.ac.uk